

MICHAL SLÁDEČEK*

Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Univerzitet u Beogradu

MOŽE LI SE JEDNAKOST OPRAVDATI PERFEKCIONISTIČKI?*

Prema neutralnom egalitarizmu, cilj pravedne distribucije jeste da svako može da računa da će imati na raspolaganju dovoljno resursa za ostvarenje svojih životnih planova bez obzira na sadržaj tih planova. Perfekcionička kritika smatra da distributivna pravda ne bi trebalo da bude neutralna u pogledu vrednosti opcija koje su pojedincima na raspolaganju, kao ni u pogledu planova i kapaciteta za njihovo ostvarivanje. Mada je ovakva kritika značajna nadopuna egalitarnog liberalizma, ona je, ipak, spojiva sa drugim nejednakostima kao što je prekomerna nejednakost u bogatstvu i stoga njene osnovne postavke zahtevaju kompleksniju razradu.

Ključne reči: distribucija, liberalizam, jednakost, neutralnost, perfekcionizam.

1. Vrste perfekcionizma i liberalistička kritika

U savremenoj literaturi iz političke filozofije uobičajeno je da se perfekcionizam protivstavlja liberalizmu.¹ Ipak, savremeni

* sladecek7@gmail.com

** Rad je urađen u okviru projekta br. 199049: *Politike društvenog pamćenja i nacionalnog identiteta: regionalni i evropski kontekst*, koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

¹ O ranoj liberalističkoj kritici perfekcionizma koja je inicirala dalje rasprave vidi Rawls (1971, 1991) i Dworkin (1978). Perfekcionističku poziciju, između

perfekcionizam sa liberalizmom deli niz vrednosnih pretpostavki, odnosno priznaje značaj pluralizma i autonomije, pozivajući se na ograničenu vlast u kojoj se garantuju prava i slobode pojedinaca. Razlika se precizira dodavanjem atributa, tako da bi bilo bolje govoriti o sporu liberalnog perfekcionizma (naspram tradicionalnog) i političkog ili neutralnog liberalizma (naspram liberalizma kao ideologije, filozofske teorije ili etičkog stanovišta). Pitanje jednakosti u perfekcionistačkoj teoriji – posebno jednakosti koja se odnosi na distribuciju dobara – međutim, i dalje ostaje osetljivo. Dok je liberalizam isticao antiegalitarnističke postavke tradicionalnog perfekcionizma, savremeni perfekcionizam se može optužiti da jednakost stavlja na periferiju korpusa vrednosti u političkom moralu, pri čemu druge vrednosti mogu da prevladaju i na taj način učine neegalitarno društvo moralno legitimnim.

S obzirom da je u ovoj debati reč o jednakosti kao političkoj kategoriji, neophodno je povući razliku između *političkog* perfekcionizma i *filozofskog ili etičkog* perfekcionizma kao obuhvatnije moralne koncepcije i specifičnog poimanja ljudske prirode. Prema političkom perfekcionizmu, država treba da zastupa ili promoviše određena dobra, pri čemu se ona opravdavaju kroz pojedine ideje o ljudskom napredovanju i izvrsnosti (*human flourishing*) i određene etičke koncepcije (pojedini autori govore i o metafizičkim, religijskim i ideološkim koncepcijama). Politički perfekcionizam tvrdi da je opravdano da institucije i političko delanje budu ustrojene tako da

ostalnih, zastupaju Raz (1986), Sher (1997) i Hurka (1993). Za noviju odbranu neutralnog liberalizma vidi Lecce (2008) i Quong (2011).

integrišu u sebe i daju prednost pojedinim idealima ljudskog napredovanja ili izvrsnosti. Prema tome, legitimno je i neophodno da država promoviše određene ideje koje se odnose na ovo napredovanje i da ujedno obeshabruje one koje su destruktivne po pojedinca ili društvo.

Od Platona i Aristotela, ova vrsta razumevanja političkog morala bila je dominantna u političkoj filozofiji. Rasprava se odnosila jedino na sadržaj tih ideala, na koji način i s kojim legitimnim sredstvima država može da postigne njihovo ostvarenje, no nije bilo sporno da karakter državne intervencije treba da bude etički zasnovan. Nasuprot ovome, stoji liberalistička neutralnost kao prilično nova ideja, koja se teorijski profilisala u drugoj polovini 20. veka. Država, prema neutralnom stanovištu, ne treba da zastupa određena dobra na osnovu toga što poseduju određenu intrinzičnu vrednost, nego njena konstitucionalna osnova, zakoni i političko ustrojstvo treba da budu neutralni prema postojećim poimanjima dobrog života, a koja bi trebalo da ostanu neoficijelna, u domenu ličnih ingerencija pojedinaca ili grupa. Najčešći razlozi koje neutralisti navode u kritici perfekcionizma jesu paternalizam, kontroverznost, kao i neegalitarnističke posledice, tj. nejednako tretiranje osoba u perfekcionističkim politikama. Paternalizam znači da se osobe tretiraju kao nesposobne da same sebi odrede šta je za njih najbolje – država je instanca superiorna u odnosu na njihovo suviše usko, subjektivno i nepouzdanost znanje o tome šta je vrednost kao takva, a samim tim i šta predstavlja vrednost za njih lično. Kontroverznost jeste posledica neizbežnog sukoba oko vrednosti: imajući u vidu da su

vrednosti i poimanja dobra pluralna i da će osobe uvek biti u nerazrešivom sukobu oko toga koju koncepciju dobra treba slediti, ni oko osnovnih političkih principa – ukoliko su zasnovani na partikularnim vizijama dobra – neće se postići čak ni minimalna saglasnost neophodna za funkcionisanje društva. Prema tome, zasnivanje političkih principa na etičkim, verskim i ideološkim premisama dovodi do nestabilnosti kroz trajnu, a verovatno i nasilnu konfrontaciju zastupnika različitih vrednosnih orijentacija.

Ukoliko, pak, dopustimo da jedna strana, tj. jedna koncepcija o tome šta je dobro odnese prevagu, to nas vodi do treće zamerke perfekcionizmu, a to je da su u perfekcionistački uređenom sistemu pojedinci ili grupe koje ne zastupaju datu koncepciju u neravnopravnom položaju u odnosu na one čija je koncepcija dobra postala zvanična, tj. utemeljujuća za politiku. Osim ove direktne neegalitarne posledice, nejednakost je potencijalno prisutna čak i kada postoji saglasnost da postizanje određenog dobra jeste cilj političke aktivnosti. Nije, naime, jasno zašto bi jednake slobode i životne šanse, kao i ravnomerna raspodela prava i dužnosti, bile značajne za određene perfekcionistačke ciljeve. Štaviše, moguće je da će se ukupno dobro povećati i kada su slobode ograničene, kada osobe imaju nejednaka prava i kada veće životne šanse ima talentovana manjina – recimo, kada se obrazovni sistem podesi tako da se sva sredstva ulažu u najdarovitije. Niče je na sličan način opravdavao nejednakost tvrdeći da masa treba da služe postignućima izuzetnih osoba. Aristotel je smatrao da nastanak i razvoj filozofije, nauka i umetnosti zavisi od slobodnog vremena, koje je opet uslovljeno robovskim radom, tako da

je uslov izvrsnosti ukidanje slobode za određene osobe. Kada tvrdi da je cilj institucionalnih aranžmana i političkog delanja prosto povećanje sume ljudske izvrsnosti, perfekcionizam dopušta mogućnost da je nejednakost pravedna (Rawls, 1971, 1991, p. 290).

2. Neutralna distribucija nije dovoljna

Savremeni perfekcionizam, koji sebe često označava kao liberalni ili individualistički, nastoji da odgovori na ove primedbe o elitističkoj prirodi perfekcionističke politike tvrdeći da ne postoji jedno poimanje supstancijalnog dobra ili skup vrlina određene grupe koji bi trebalo da budu politički protežirani, nego da država najbolje brani politiku dobra kada promoviše različite vredne aktivnosti u kojima svaki pojedinac može da pronađe sebi svojstvene vrednosti i preferencije. Autonomija se ističe kao jedna od ključnih vrednosti koju institucije treba da brane i podstiču, pri čemu je reč o autonomiji svih osoba bez izuzetka. U tom smislu, cilj političkog delanja jeste postizanje izvrsnosti i napretka svakog pojedinca, a ne agregat i maksimalizacija postignuća na nivou celog društva koja bi mogla da ostavi pojedince ili cele grupe neautonomnima i sa borniranim potencijalima.

Ipak, perfekcionizmu često nedostaje uvid u kojoj meri individualna izvrsnost treba da bude ravnomerno rasprostranjena između osoba.² Stoga postoji opasnost da se nedovoljno obraća pažnja

² O ovoj kritici vidi Sypnowich, 2012, p. 582. Sher većim delom prihvata ovu kritiku smatrajući da njegova ranija pozicija ostavlja otvorenim pitanje da li

na nejednakost u distribuciji mogućnosti, kapaciteta, resursa i opcija za ostvarenje izvrsnosti. Pojedine perfekcionistačke koncepcije odbacuju primedbe za neegalitarnost, ali su rezervisane u pogledu specifične liberalističke ili neutralističke koncepcije jednakosti. Perfekcionista odbacuju tezu o jednakosti kao jedinoj ili najvišoj etičkoj i političkoj vrednosti u čijem se ispunjavanju iscrpljuje svrha države – misli se na obavezu države da obezbedi jednakost, recimo, blagostanja, resursa, osnovnih dobara i sl, pri čemu njena ingerencija nije ispitivanje i procenjivanje na koji način se dobra i resursi koriste.³ Pošto, sa stanovišta neutralnog liberalizma, na samim pojedincima ostaje da odlučuju o etičkim ciljevima i životnim planovima, država ne sme da arbitrira, odnosno treba da bude neutralna u pogledu vrednosti dobara koje su osobe izabrale. „Da li ova sredstva, resursi i kapaciteti vode ka vrednim ciljevima i unapređenju ljudske izvrsnosti?“, nije pitanje koje bi liberalna država trebalo da postavlja. Sama jednakost ima vrednost ukoliko osobama obezbeđuje sredstva kojima one mogu ostvariti svoje životne planove, bez obzira kakvi su ti planovi. Prema Rawlsu (Rawls, 1971, 1991, p. 54), osnovna struktura društva treba da bude uređena

je bolje stanje u kojem je izuzetnost veća usled davanja prednosti talentovanijima, umešnijima i vrednijima, ili je vrednije stanje u kojem je niža izuzetnost *in extenso* svojstvena velikom broju osoba. Njegova sadašnja pozicija inklinira ka stanovištu da distribucija znanja, postignuća itd. jeste vredna ne za izvrsnost kao takvu, nego za izvrsnost pojedinca i da se interes svakog pojedinca računa jednako (Sher, 2012, p. 595–596.). O teškoćama kompatibilnosti perfekcionizma sa egalitarnošću vidi Lecce (2005).

³ Raz (1986) primećuje da pojedine neutralističke teorije blagostanja, poput Barryjeve (Brian Barry), prema kojima je političko delanje usmereno ka zadovoljavanju htenja (want-satisfaction) svih osoba podjednako, jesu tek prividno neutralne, pošto daju prednost jednim dobrima – zadovoljavanju htenja – naspram drugih, kao što su, na primer, politički ideali. Vidi o tome Raz, 1986, p. 140.

tako da na najbolji način distribuiraju određena primarna dobra (slobode, prava, životne šanse, dohodak, materijalna dobra), odnosno stvari za koje se pretpostavlja da će ih želeći svaka racionalna osoba i koje se mogu koristiti za bilo koji racionalni životni plan pojedinca.

Prvi problem sa ovim stanovištem jeste neizbežno davanje prednosti situaciji u kojoj je osobama otvoreno mnoštvo trivijalnih ili čak potencijalno štetnih opcija u odnosu na situaciju u kojoj postoji samo nekolicina opcija, ali koje su vredne i koje bi, ukoliko se izaberu, unapredile kvalitet života pojedincima i celom kolektivu. Drugi problem sa jednakošću indiferentnom prema životnim planovima jeste poimanje autonomije i kapaciteta kao statičkih: u njemu se pretpostavlja da su osobe već autonomne, da imaju dovoljan kapacitet i sposobnosti za formiranje vlastitih planova i da njihove preferencije nisu distorzirane društvenim pritiskom, propagandom, vladajućim predrasudama i sl. Politika kojoj bi jedna od smernica bilo omogućavanje razvoja kapaciteta i unapređivanje autonomije ne bi bila neutralna, već vrednosno orijentisana, pošto bi uključivala i pitanja dostojanstva osoba kao samostalnih jedinki, njihovog kapaciteta za smislaone izbore i uspostavljanja funkcionalnih i moralno vrednih društvenih odnosa. Ne-neutralna egalitaristička pozicija razmatrala bi kakva treba da bude distribucija sredstava da bi izvrsnost bila dostupna svima, odnosno što ravnomernije raspoređena na sve osobe (Sypnowich, 2012, p. 586). Neophodno nam je društvo bogato različitim vrednim opcijama i načinima života u kojima osobe imaju mogućnost da razviju svoje kapacitete i talente. U situaciji nepostojanja ravnomerne distribucije dobara celo bi društvo bilo na gubitku s

obzirom na to da brojni kapaciteti i talenti neće biti razvijeni i realizovani.

Institucionalna intervencija može da stvori ili oslobodi mogućnost da se raznovrsni potencijali osoba realizuju, pri čemu izbor i ostvarenje tih načina života, planova i koncepcija dobra nisu prepušteni zajednici ili državnim institucijama, nego su u ingerenciji samih subjekata. Za razliku od poimanja koja vredne izbore posmatraju u relaciji prema njihovom značaju za uspešno funkcionisanje zajednice, liberalni perfekcionista ističu da standardi izvrsnosti treba da budu orijentisani pre svega na izvrsnost pojedinca. Uloga zajednice je da osigurava resurse i da ih pravedno raspodeljuje, a ne da nameće osobama prioritete i da ih prisiljava na uspešno ostvarenje određenih vrednih ciljeva.⁴ Analogno liberalističkoj nepristrasnoj distribuciji materijalnih dobara ili resursa, perfekcionizam bi zahtevao i nepristrasnu, ravnopravnu distribuciju opcija: koristeći resurse država treba da otvara vredne mogućnosti, ali je na samom pojedincu da obezbeđene raspoložive opcije upotrebi na njemu svojstven način, odnosno na način na koji je on sam zamislio da je najbolji.

Prema tome, s obzirom na to da osobe imaju brojne različite preferencije, životne planove i zamisli o dobrom i vrednom, one mogu da teže njihovom ostvarenju jedino ukoliko imaju na raspolaganju dovoljno mnoštvo adekvatnih opcija. Raspoloživost, dostupnost i

⁴ Prema Razu (1986), autonomija kao samostalno formulisanje i zalaganje za ostvarenje vrednih ciljeva podrazumeva da druge osobe, grupe, društvo i država treba jedino da osiguraju pozadinske uslove koji omogućuju da osoba živi autonomno (1986, p. 407, 421).

sloboda izbora opcija su neophodne pošto osobe mogu da greše u pogledu svojih izabranih vrednosti i planova. Suženi izbor uticaće na manju mogućnost uspostavljanja distance prema vlastitim planovima i vrednostima, što dalje povlači njihovo nekritičko prihvatanje i protežiranje. Stoga, sužavanje broja prihvatljivih opcija utiče na opseg mogućnosti njihove revizije, odnosno prevrednovanje vlastitih preferenci i formulisanje revidiranih ili radikalno novih životnih planova. Ukoliko preuzmemo Rawlsovu terminologiju, prema kojoj je jedna od osnovnih moralnih moći ličnosti – osim sposobnosti da postupi prema načelima pravde kao fer društvene kooperacije – takođe i kapacitet da se formira, racionalno sledi i revidira koncepcija dobra (Rols, 1998, str. 345–346), u situaciji dramatično suženog izbora osoba će imati kapacitet da formira koncepciju dobra (između uskog kruga raspoloživih i društveno prihvatljivih koncepcija), kao i da sledi aktuelne norme, ali ne i da ih zameni ili radikalno revidira u svetlu novih iskustava, saznanja, okolnosti ili činjenica.

Mogućnost revizije, koja zavisi kako od kapaciteta samog subjekta, tako i od mogućnosti koje pruža društvena okolina, jeste bitna da bi se otkrilo da li je određena koncepcija dobra vredna sleđenja ili ne. Smisao život zavisi od raznovrsnosti raspoloživih vrednih opcija, od varijeteta koji nudi društveno okruženje odnosno kultura: bogatstvo kulturalne strukture omogućava bogat izbor opcija. Kultura koja je dovoljno kompleksna otvara mogućnosti za raznovrsne izbore i njihovo ostvarenje, ali isto tako i stvara prizmu kroz koju

identifikujemo iskustva i prakse kao vredne.⁵ Unutar nje nalazimo mogućnost za izbor dobara, ali takođe i za njihovu evaluaciju, tako da postojanje izbora kao takvog nije dovoljno: same opcije, ipak, treba da budu sagledavane kao *vredne* opcije. Ovo je tačka na kojoj se neutralni liberalizam najviše razilazi sa liberalnim perfekcionizmom. Dok liberalna neutralnost smatra da država, kroz obezbeđivanje određene kulturne strukture treba jedino da pruži pojedincima raznovrsne opcije, perfekcionizam se pita o karakteru i vrednosti tih opcija.

Jedan libertarijanski ili krajnje neutralni pristup zabranio bi uplitanje države u kreiranje i održavanje kulturnih događaja, prostora za rekreaciju, umetničkih galerija i drugih dobara argumentujući da bi to značilo neopravdano favorizovanje i narušilo slobodu izbora time što bi upliv države uticao na vrednovanje valjanosti raznovrsnih dobara. Potpuno odsustvo intervencije opravdava se poimanjem razvoja kulture na način kvaziprirodnog samoregulirajućeg procesa, odnosno prema modelu tržišta u kojem opstaju one vrednosti ili kulturna dobra koje većina odobrava i stara se o njihovom održavanju, dok nestaju ona dobra za koje ne postoji dovoljan interes i koje pojedinci ili grupe nisu skloni da podržavaju. Ovakvo stanje ne može da predupredi kulturalnu dominaciju određene grupe i marginalizovanje slabijih, manjinskih ili alternativnih kulturnih struktura. Takođe, krajnja neutralnost podržava iluziju da su vrednosni

⁵ Dowrkin (1985) govori da kultura „umnožava različite mogućnosti ili prilike za vrednost” (1985, p. 229). Na srodan način, Kymlicka (1996) tvrdi da „jednostavno rečeno, sloboda podrazumeva biranje između različitih opcija i naša socijetalna kultura nas ne samo opskrbljuje tim opcijama, već takođe i omogućuje da nam one budu smisaone” (1996, p. 84).

izbori potpuno slobodni i da odražavaju socijalno neopterećenu volju pojedinaca. Na izbore će, međutim, uticati društvene grupe kojima osoba pripada, pri čemu one mogu zastupati krajnje loše i kontroverzne vrednosti koje omalovažavaju druge ljude, ustanovljuju opresivne etičke koncepcije i promovišu skućene načine života. I bez političke arbitraže autonomija osobe može da bude osuđena na laviranje između marginalizacije, tj. disfunkcionalnosti i konformizma, odnosno preuzimanja vrednosnih opredeljenja za koje ona pretpostavlja da će biti odobrena.

3. Ekonomska jednakost i rad

Mada perfekcionizam nije pridavao dužnu pažnju distributivnoj jednakosti, pa je čak u određenim varijantama bio i otvoreno antiegalitaristički, ove karakteristike ne važe generalno za sve perfekcionistačke teorije. Britanski socijalni liberali 19. veka, Green, Morris i Bosanquet, pretpostavljali su da je država – sa zakonima i listom prava i dužnosti koje se postavljaju kao obavezne – legitimna do one granice u kojoj nametnute norme potpomažu samorazvoj ljudskih potencijala pojedinaca. Svaka društvena akcija, zakon ili institucija se prosuđuje prema doprinosu inherentno ljudskim svojstvima, odnosno individualnom i opštem razvoju izvrsnosti.⁶ U okviru marksističke

⁶ Ova vrsta liberalizma, ipak, nije ispitivala granice pozitivnog upliva države, odnosno njen je predmet bio doprinos državne akcije izvrsnosti, ali ne i opasnost od uticaja države na autonomiju i samoodređenje pojedinaca, a što je bila osnovna preokupacija kako klasičnih liberala, tako i savremenih antiperfekcionista. O odnosu klasičnog i socijalnog liberalizma u pogledu državne akcije vidi Vranić (2019).

tradicije pojam otuđenja, koji nalazimo kod ranog Marxa, jeste perfekcionistački pojam.⁷ Otudenje jeste neostvarivanje čoveka kao rodnog bića, odnosno nemogućnost realizacije ljudskih potencijala, moralnih svojstava, kreativnih planova i vizija dobrog života. Nejednakost nije samo nepravda, potčinjavanje jedne klase drugoj, materijalna i politička nejednakost i eksploatacija koje su imanentne kapitalističkom poretku, nego podrazumeva i lažne potrebe (takve koje subjekt ne bi, kada nije prepušten dominirajućim tržišnim i korporativnim odnosima koji usmeravaju njegove izbore i vrednosne orijentacije, samostalno izabrao), depersonalizaciju i smanjenje samopoštovanja kroz dejstvo anonimnih i „prirodnoužnih” tržišnih sila.

U savremenoj perfekcionistačkoj kritici neutralnosti egalitarnost u pogledu raspodele dobara se takođe smatra nedovoljnom. Većina egalitarističkih liberala koji brane neutralnost države pretpostavlja da država treba da bude tako konstituisana da bi se postigli oni ekonomski odnosi u kojima bi svako mogao da računa na pravedan udeo u materijalnoj distribuciji, pri čemu je nepravedan udeo povezan sa nejednakošću. Za razliku od takvog polazišta, perfekcionizam insistira da na tome su, osim ekonomske jednakosti, kvalitet i smisaonost rada, kao i prava na radnom mestu, takođe od velike važnosti.⁸ Država nije, ili ne bi trebalo da bude, neutralna u

⁷ O otudenju vidi Marks (1977).

⁸ Kako Chan (2000) sugeriše, odgovor na zatupljujući i monotoni rad bi trebalo da bude materijalna kompenzacija, skraćivanje radnog vremena, ravnomerno raspoređivanje posla na što više osoba i određene mere koje bi ovakvu vrstu rada činila manje neophodnom (2000, p. 18–19). Osim

pogledu ovih kvalitativnih aspekata. Takođe, osobi bi trebalo da bude omogućeno da se kreativno ispoljava, samoobrazuje i društveno angažuje mimo radnog vremena, nasuprot iscrpljivanju njene energije i trošenju velikog dela njenog vremena koje iziskuje današnji proces rada. Konačno, povećanje kreativnih potencijala i razvoj talenta ne znače povlašćivanje osobe samoj sebi i isključivo ličnu satisfakciju. Imajući u vidu korist koja proističe iz podele rada, a koja zahteva povećanje izvrsnosti makar u parcijalnom domenu, nerazvijanje talentata, na primer kroz finansijsku nedostupnost obrazovanja, vodi ne samo do lične frustriranosti, nego i do opšteg kulturnog i ekonomskog gubitka (Hurka, 1993, p. 180–181).

Egalitarni liberalizam u svojem najčešćem vidu ekonomsku jednakost posmatra instrumentalno kroz distribuciju dohotka, pri čemu su van domena egalitarnih mera procesi vezani za sticanje tog dohotka. Jednakost se odnosi na jednakost sredstava koja su neophodna da bi osobe ostvarivale svoje životne planove, bez obzira na vrednost samih planova i bez obzira da li ova sredstva služe napredovanju, dobrobiti i izvrsnosti pojedinca. Obavezno ograničenje radnog vremena, obeštećenje kod povreda na radu i minimalna nadnica (mada nije sigurno da li i antimobing zakonodavstvo) mogu se opravdavati sa stanovišta neutralnosti, kao mere bez kojih bi ispunjavanje

monotonosti, postoji još niz faktora vezanih za rad koji značajno utiču na dobrobit, osećaj samopoštovanja i na sam kvalitet života pojedinca, kao što su stresnost posla, mobing, prekomerna autoritarnost upravljanja, ukalupljivanje pojedinca u hijerarhijski poredak i opterećivanje prekovremenim poslovima. Neintervencija države, odsustvo regulacije ili normi koje bi olakšale ili sprečile ove faktore, odnosno njihovo svođenje na deo sporazuma poslodavca i zaposlenog bili bi indikator ideološke naklonosti takve države.

individualno postavljenih planova, bez obzira na njihov sadržaj, bilo otežano. Merila egalitarne perfekcionistačke distribucije, međutim, odnosila bi se na očuvanje ljudskog dostojanstva, na ispoljavanje i onih ljudskih kapaciteta koji nisu vezani za ekonomsku dobit, na stvaranje prostora za društveno angažovanje i političku participaciju. Perfekcionizam koji bi bio egalitaristički podrazumeva ne samo razgraničenje vrednih ciljeva, planova i ideala od bezvrednih, nego i određene mere društvene pravde pomoću kojih bi svim pojedincima bez razlike bilo omogućeno da formiraju i slede vredne planove, ciljeve i ideale.⁹

4. Da li je perfekcionistački zasnovana distribucija dovoljna?

Prema shemi egalitarne distribucije, mere koje država treba da formuliše i primenjuje usmerene su na otklanjanje prepreka za ostvarenje potencijala pojedinaca, kao što su mere kompenzacije za prirodne nedostatke (kao u slučaju fizičkih mana, lošeg zdravlja i sl.), i smanjenje socijalnih ograničenja (kao što su loš materijalni položaj, nedovoljno obrazovanje, situacija u kojoj su osobe predmet predrasuda itd.). Naravno, neophodno je da se uzimaju u obzir objektivni faktori, pošto na otklanjanje prepreka utiče ograničenost resursa, kao i interesi i preferencije drugih osoba. Ostvarenje ambicija neke osobe određeno je kako njenim talentima, veštinama i ličnim resursima, tako i resursima okoline i ambicijama drugih osoba. U uslovima jednakosti osoba ima mogućnost da ambicije smanji, prilagodi okolnostima, zameni ih manje

⁹ Pri tome se pretpostavlja da oni nisu unifikovani, tj. da postoji pluralitet vrednih životnih planova, poželjnih ciljeva i moralno značajnih ideala.

zahtevnima i u idealnoj situaciji u kojoj postoji značajna kompenzacija prirodnih nedostataka i minimalizovanje socijalnih ograničenja praktično svaka osoba može da ostvari svoje talente, težnje i preferencije ukoliko ih zacrtati realistički.

Široku dostupnost vrednih opcija, zajedno sa mogućnošću formiranja kapaciteta za njihov izbor i realizovanja potencijala svakog pojedinca treba shvatiti kao nadopunu neutralističke jednakosti. Ne može se poreći relevantnost jednakih mogućnosti i značaj njihove teorijske refleksije koja bi bila osetljiva na raspoložive resurse, preferencije i sposobnosti pojedinaca, društveni i ekonomski položaj, kulturalne vrednosti, istorijsko nasleđe, društveni kontekst ili naprosto srećne okolnosti. Egalitarističke teorije usredsređivale su se na jednu ili više ovih determinanti samim tim što je jednakost mnogo kompleksnija od proste distribucije određenih dobara kao što su, na primer, prava ili materijalni resursi. Egalitaristička shema koja polazi od perfekcionistačkih premisa fokusira se na kvalitativnu distribuciju, takvu koja jednakost sagledava i u pogledu varijabiliteta i karaktera opcija, kao i kapaciteta koji pojedinci imaju da bi bili u stanju da iskoriste raspoložive kvalitetne opcije¹⁰ – pri tome se podrazumeva da mogućnost ostvarenja napredovanja i izvrsnosti treba da ima svaka osoba.

Ipak, primedba bi glasila da je zamisliva situacija u kojoj sve osobe ili velika većina njih mogu da ostvare svoje talente, a da i dalje

¹⁰ Couto (2014) naznačava da je sa razvojem perfekcionistačke pozicije došlo do „radikalnog pomeranja fokusa od kompenzacije ka strukturalnim promenama na nivou životnih šansi” (2014, p. 162).

postoji prekomerna nejednakost u količini dobara koje one imaju u vlasništvu. U takvoj situaciji osobe imaju različite vredne preferencije, aspiracije i talente, pri čemu se ne daje apsolutni prioritet jednim nad drugima (npr. postati vrstan muzičar nije hvalevrednija ambicija od postati izuzetan sportista) i pretpostavlja se da, i pored svih razlika u troškovima, jedno društvo raspolaže sa dovoljno resursa i raspoređuje ih tako da zadovoljavaju inicijalne troškove za ostvarenje svih preferencija. Može se pretpostaviti da, s obzirom na različitost preferenci i sposobnosti pojedinaca, takvo društvo tretira različite preferencije – kroz obezbeđivanje distribucije za njihovo zadovoljavanje – na približno jednak način. U toj bi situaciji svakome bio dostupan minimum zadovoljavanja bazičnih potreba, tako da bi se osobe mogle angažovati oko razvoja „viših” sposobnosti od onih koje su neophodne za preživljavanje. Takođe, moguće je da bi u datoj situaciji talenti više osoba bili kompetitivni samo u meri u kojoj se ne ometa njihov razvoj, odnosno isticala bi se njihova komplementarnost u kojoj je, prema poznatoj marksističkoj maksimi, slobodni razvoj svakog pojedinca uslov slobodnog razvoja za sve. Ovakvo perfekcionistački egalitarno društvo, ipak, može da bude duboko podeljeno na skupine nejednakog uticaja, privilegija i materijalnog stanja. Ukoliko bi jednaka mogućnost ostvarenja planova, potencijala, izvrsnosti, ideala i sl. bila kriterijum pravednosti, u takvoj situaciji bi nejednaka raspodela bogatstva, ma kakve bile njene razmere, bila moralno irelevantna. Čak i ako ubedljivo pobije neutralističke i antiperfekcionistačke argumente pokazavši da se oni odnose samo na njegovu elitističku i antiegalitarnu varijantu, može se ispostaviti da

egalitaristički perfekcionizam nije nespojiv sa drugim aspektima društvene i ekonomske nejednakosti.

Ipak, kao protivargument u prilog moralne nedopustivosti enormnih razlika u materijalnim dobrima moglo bi se navesti da iza određene tačke bogatstvo postaje prepreka ostvarenju ideala napredovanja i izvrsnosti. Kako pokazuje iskustvo, prekomerno bogatstvo se pretežno koristi za sticanje izuzetno skupih statusnih simbola, koji su sa objektivnog stanovišta od sasvim minorne vrednosti. Izuzetno imućna osoba može da teži izgradnji ljudskih staništa na Marsu, no, s obzirom na to da većina prekomerno bogatih ima skromnije i sebičnije preferencije, izuzetno bogatstvo vodi pre do suvišnog nagomilavanja dobara, rasipništva i preterivanja u trivijalnim zabavama no do samousavršavanja i angažovanja za opštu dobrobit.¹¹

Pitanje je da li bi se prihvatio kao dovoljno jak argument u prilog smanjivanja nejednakosti to što osobe, kada njihovo materijalno stanje premaši određenu granicu, biraju trivijalne aktivnosti. Takođe, ovaj empirijski argument nije dovoljan ukoliko se pokaže da vrednost stvaranja ljudskih staništa na Marsu ima prevagu nad rasipništvom i da su izuzetno veliki resursi skoncentrisani u rukama jedne ili nekolicine osoba neophodni za posebno vredna postignuća. Ipak, i sami perfekcionista pretpostavljaju da perfekcionistački ideali nisu dovoljni po sebi (Wall, 1998, p. 188; Couto, 2014, p. 70). Druge moralne vrednosti moraju takođe da budu integrisane u moralnu koncepciju,

¹¹ Više o ovoj argumentaciji vidi Hurka, 1993, p. 172. Hurka tvrdi da bi u ovom slučaju kada veći stepen materijalnog bogatstva povlači manje vrednosti društvo trebalo da daje manji značaj ekonomskom napretku.

tako da je u koncepciji pravde neophodno pozivati se i na druge egalitarističke vrednosti, poput slobode od dominacije i jednakosti prava. Pored toga, argumenti u prilog egalitarizma mogu biti instrumentalne prirode. Raspolaganje nejednakim materijalnim sredstvima može da ima za posledicu stvaranje korumpirane državne vlasti zbog uticaja novca na sticanje političke moći. Dalje, pravednost raspodele dobara je vredna pošto će njihova neravnomerna distribucija dovesti do toksične polarizacije u društvu, s obzirom da će oni koji su na vrhu piramide bogatstva razviti drugačije navike, potrebe i vrednosti od onih koji su na dnu. Takođe, u neegalitarnom društvu postoji manja verovatnoća da će se osobe politički angažovati, s obzirom da će građani sferu politike doživljavati kao područje uticaja uskih klasnih i partikularnih interesa, što će dalje voditi do nemogućnosti formiranja ideje opšteg dobra, nestajanja građanskih vrlina i opadanja spremnosti da se brani konstitucionalni poredak. U ovom smislu, egalitarnost koja odgovara određenoj shemi pravedne distribucije jeste neophodna za stabilnost i održavanje društva dobro uređenim. Ipak, svi ovi argumenti, kako oni u prilog nadopunjavanja perfekcionistačkih vrednosti drugim egalitarističkim idealima, tako i instrumentalistički, zaslužuju jednu širu i detaljniju analizu.

LITERATURA

- Chan, J. (2000). Legitimacy, Unanimity, and Perfectionism. *Philosophy & Public Affairs*, 29(1), 5–42.
- Couto, A. (2014). *Liberal Perfectionism*. Berlin-Boston: Walter de Gruyter GmbH.

- Dworkin, R. (1978). Liberalism. In *Public and Private Morality*, Hampshire, Stewart (ed.), Cambridge: Cambridge University Press, pp. 113–146.
- Dworkin, R. (1985). Can a Liberal State Support Art?. In *A Matter Of Principle*. Cambridge, Mass: Harvard University Press, pp. 221–233.
- Hurka, Th. (1993). *Perfectionism*. New York-Oxford: Oxford University Press.
- Kymlicka W. (1996). *Multicultural Citizenship*. Oxford: Clarendon Press.
- Lecce, S. (2005). Should Egalitarians Be Perfectionists?. *Politics*, 25(3).
- Lecce, S. (2008). *Against Perfectionism: Defending Liberal Neutrality*. Toronto-Buffalo-London: University of Toronto Press.
- Marks, K. (1977). *Ekonomsko-filozofski spisi iz 1844. god.* Beograd : Prosveta-BIGZ.
- Quong, J. (2011). *Liberalism Without Perfection*. Oxford: Oxford University Press.
- Rawls, J. (1971, 1991). *Theory of Justice: Revised Edition*. Cambridge, Mass: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Rols, Dž. (1998). *Politički liberalizam*. Beograd: Filip Višnjić.
- Raz, J. (1986). *Morality of Freedom*. Oxford: Oxford University Press.
- Sher, G. (1997). *Beyond Neutrality: Perfectionism and Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sher, G. (2012). Perfectionism and Equality: Further Thoughts. *Ethical Perspectives*, 19(3), 589–596.
- Sypnowich, Ch. (2012). Perfectionists, Egalitarians and Old Fogeys: Sher and Equality. *Ethical Perspectives*, 19(3), 575–589.
- Vranić, B. (2019). Toward Ideational Collective Action: The Notions Of Common Good And Of The State In Late 19th Century Social Liberalism. *Filozofija i Društvo*, 30 (3) (objavljivanje u pripremi).

Wall, S. (1998). *Liberalism, Perfectionism and Restraint*. Cambridge: Cambridge University Press.

Michal Sládeček
Institute for Philosophy and Social Theory, University of Belgrade

CAN EQUALITY BE JUSTIFIED IN A PERFECTIONIST MANNER?

Summary

According to neutral egalitarianism, the aim of just distribution is that everyone can count on having at their disposal sufficient resources to realize their life-plans regardless of the content of those plans. Perfectionists' critique claims that distributive justice should not be neutral concerning the value of options which are at disposal to a person, as well as concerning the value of plans and capacities of their realization. Although this critique complements egalitarianism significantly, it is still compatible with other inequalities such as excessive welfare inequality, and therefore its main tenets require a complex reconsideration.

Key words: distribution, equality, liberalism, neutrality, perfectionism.